

Mâtûrîdî'nin Kıraatleri Tercih Yöntemi

AYTMİRZA SATIBALDİEV ^a

Öz: Bu çalışmamızda Ebû Mansûr el-Mâtûrîdî'nin Te'vilâtu'l-Kur'ân adlı eserinde kıraatler arasında tercih yöntemi incelenmiştir. Akli bilgi kaynağı olarak gören bir müfessirin kıraatleri tercih yöntemi ve izlediği yol işlenmiştir. Diğer müfessirler gibi Mâtûrîdî kıraatleri Kur'ân'ın üslup bütünlüğüne, Arap dili gramerine ve mantıksal uygunluğuna göre tercih etmiştir. O genellikle kıraati gerekçe göstererek değerlendirmiştir. Özetle bu çalışmamızda Mâtûrîdî'nin kıraatleri tercih kriterleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, dirayet, kıraat, tercih, yöntem.

The Preference Method of Mâtûrîdî in Qira'ats

Abstract: In this study, the method of preference among them which are in Abû Mansûr al-Mâtûrîdî's Ta'wîlât al-Qur'an has been examined. It has been dealt with the preferred method and following way of an exegator (mufasssır) / who accepted the reason as the source of knowledge, in qira'ats. Like other exegators (mufasssırîn), Mâtûrîdî preferred the qira'ats according to the genre integrity of the Qur'an the grammar of Arabic language, and logical suitably. He usually evaluated the qira'ats by showing rationle. As a summary, in the study, we have tried to determine the preference criteria of Mâtûrîdî in qira'ats.

Keywords: Tafsîr (exegesis), dirayah, qira'at, preference, method..

^a Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Programı
aytrat@gmail.com

Giriş

Allah; tarih, toplum ve kültür içinde yaşayan insana kendine has şartları içinde hitap etmeyi uygun görmüştür.¹ Kur'ân metnini anlama ve yorumlama geleneği tarihsel, sosyal, kültürel ve coğrafi farklılıklara göre değişiklik arz etmiştir. Kur'ân'ın toplumların içinde bulunduğu şartlara göre farklı yorumlandığı bir gerçektir. Kendi çağının bilincine, akla-mantığa göre Kur'ân'a farklı bir yorum getiren bilginlerden biri de Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtûrîdî es-Semerkandî' dir (333/944).²

Mâtûrîdî, temeli Kufe'de atılmış Rey ekolünün en önemli temsilcilerindendir. Mâtûrîdî'nin tefsir sahasında bırakmış olduğu en büyük eserlerinden biri *Te'vilâtu'l-Kur'ân*'ıdır. *Te'vilâtu'l-Kur'ân* tefsir tarihinin üçüncü safhası olan "Tedvin Devri"ne ait müstakil dirayet tefsirlerindendir. Ayetlerin yorumunda dilsel değerlendirmelere ve akli temellendirmelere başvurulması bakımından anlambilim ve yorumbilime adım atan ilk bilginlerdendir.³ Mâtûrîdî; akli, haber ve duyuların sağladığı bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliğini belirlemede yanılmaz ölçüt olarak görmektedir. O, ister duyu, ister haber yoluyla olsun bilgi edinirken akıl yürütmenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.⁴

Bilindiği üzere tefsir eserleri ayetlere açıklama ve yorum getirmede genellikle nakillerden yararlanırlar. Bu nakillerden biri de kıraatlerdir. Mâtûrîdî, diğer bilginler/müfessirler gibi kıraatlerden yeri geldikçe eserinde istifade etmektedir.

Mâtûrîdî, nakleden kişinin ve nakledilen haberin güvenilirliğini, bunları delillerle ortaya koymayı önemsemektedir. Başka bir ifadeyle kıraatin sıhhatinin ve güvenilirliğini belirlemek için hem rivayet, hem de ravinin araştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Haberlerin Hz. Peygamber'den ve sahabîden geldiği belirtilmiş ise

¹ Albayrak, Halis, *Tarihin İçinden Kur'an'ı Anlamak*, Şûle Yayınları, İstanbul 2011, s. 19.

² Leknevî, Ebi'l-Hasanat Muhammed Abdulhay el-Hindî, *el-Fevâidul-Behiyye fi Terâcimu'l-Hanefiyye*, Dâru'l-Kitabi'l-İslamiyye, Kahire trsz, s. 195.

³ Kutlu, Sönmez, *İmam Maturidî ve Maturidilik*, Otto Yayınları, Ankara 2011, s. 33.

⁴ Kutlu, a.g.e., s. 28.

de akıl süzgecinden geçirilmesini öngörmektedir. Ona göre vahiy dışında hiçbir haber güvenilir sayılmaz ve kesinlik ifade etmez. Mütevatir haberleri nakleden ravilerde yanılma olasılığının olduğu için nakilde bulunan ravilerin sorgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Haberlerin yalan olma ihtimalinin ortadan kalkması durumunda ise onların güvenilirliğine inanılması gerektiğini söylemektedir.⁵

Mâtûrîdî, Hz. Peygamber'e izafe edilen İbn Mes'ud'a (ö. 32/652)⁶ ait kıraat rivayetlerinin bazı müfessirlerin ve kıraat bilgilerinin ahad olması nedeniyle kabul etmemelerini doğru bulmaktadır. Buna karşın Ebu Hureyre'nin (ö. 58/678)⁷ rivayetlerini ise zayıf olmasına rağmen kabul ettiklerini söylemektedir. Aslında Mâtûrîdî de İbn Mes'ud'un faziletli, muttakî, Hz. Peygamberle sohbeti olmuş, fıkhı çok iyi bilen, sahabeler arasında Kur'an-ı en iyi anlayan, üstün niteliğe sahip güvenilir bir sahabî olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla İbn Mes'ud'un okuyuşunu terk etmenin yanlış bir seçim olduğunu söylemektedir. İbn Abbas (ö. 68/687)⁸ sahabelerin bulunduğu bir ortamda şöyle bir soru yöneltir: İbn Mes'ud'un mu, yoksa Zeyd b. Sabit'in kıraatini mi son kıraat olarak göreceğiz, der. Sahabeler; "Zeyd b. Sabit'in kıraati" derler. İbn Abbas: "Hayır" der. Asıl İbn Mes'ud'un kıraati esas alınmalıdır. Çünkü İbn Mes'ud, nüzülü boyunca Hz. Peygamber'in Kur'an'ı bir kez, vefatı yılında ise iki kez Cebrail'e arz etmesine tanıklık eden kimsedir.⁹ Öte yandan İbn Mes'ud'un okuyuşu kıraatlerin en sonuncusudur. Zira İbn Mes'ud Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Cebrail'e

⁵ Mâtûrîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Kitabu't-Tevhid*, trc. Bekir Topaloğlu, İSAM Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2017, s. 12.

⁶ İbn Sa'd, Muhammed b. Menî' el-Basrî el-Zuhrî, *Tabakâtu'l-Kubrâ*, Dâru Beyrut, Beyrut 1980, VI, s. 14.

⁷ Zehebî, Şemsuddin Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk.; Hasan Abdulmennân, Beytu'l-Efkâr ed-Duveliyeye, Lübnan 2004, II, s. 4075.

⁸ Zirikî, Hayriddin, *A'lâm Kâmûsu Terâcim*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyiyn, Beyrut 2002, IV, s. 95.

⁹ Hanbel, *Musned*, IV, 295-296; Tahavî, Ebî Ca'fer Ahmed b. Muhammed, b. Salâme, *Şerhu Muşkilu'l-Âsâr*, thk.: Şuayb el-Arnaût, Müessesstü'r-Risâle, Beyrut 1994, IX, s. 257.

en son arz ettiğinde huzurda bulunan tek sahabîdir. Dolayısıyla Mâtûrîdî İbn Mes'ûd'un okuyuşundan vazgeçmeyi doğru bir tercih olarak görmemektedir. Sonuç olarak Mâtûrîdî İbn Mes'ûd'un güvenilir bir ravi olduğunu, ona ait bilgilerin terk edilmemesi gerektiğini savunmaktadır.¹⁰ Mâtûrîdî, kıraatin ahad yoluyla da gelse, irdelenmesini, özellikle İbn Mes'ûd'a izafe edilen okuyuşların güvenilir ravi tarafından gelmesi nedeniyle terk edilmemesi gerektiğini söylemektedir.

Mâtûrîdî ravilerin etraflıca incelenmesi, rivayetlerin içeriğinin araştırılarak ve naslarla karşılaştırılması gerektiğini söylemekte bununla da ahad haberle amel edilmesini teşvik etmektedir. Daha sonra haberin durumuna göre hareket edilmesini ön görmektedir.¹¹ Öte yandan ahad haberlerin doğruluğunun şüpheli olduğunu söylemekte ve bu tür haberlerin daha çok amelî konularda bilgi değeri taşıdığını savunmaktadır.¹²

Mâtûrîdî kıraatleri şâzz ve sahîh demeden tefsirinde değerlendirmektedir. Çünkü o bu sınıflandırmaların yapıldığı dönemde yaşamış olmasına rağmen bu değerlendirmelerden habersizdir. Mâtûrîdî bir kıraati tercih ederken, toplumda kabul görüp görmesine, onun yaygın olup olmamasına göre değil, ayetin dilsel ve anlamsal verilerine uygun olup olmasına dikkat etmektedir.

1. Kıraatler Arasında Tercih

Kıraatler, Kur'ân tefsirlerinde yardımcı bir unsur olarak görülmüştür. Müfessirler kıraatlerin tümüne eserlerinde yer vermektedirler. Onlar ayetlerdeki geniş anlam zenginliklerini ortaya çıkarmak için kıraatleri buna vesile saymışlar, göstermeye çalıştıkları tefsir farklılıklarını takviye etmek için kıraatlere güvenmişler, iki farklı okuyuşu açıklayarak aralarındaki farkı ortaya koymuşlardır.¹³ Aynı biçimde onlar Kur'ân lafızlarının farklı okunma bi-

¹⁰ Mâtûrîdî, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî, *Te'vilatu'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed Masum Vanlıoğlu, İlmî Kontrol: Bekir Topaloğlu, Mizan Yayınevi, İstanbul 2010, XV, s. 235-236.

¹¹ Mâtûrîdî, *Kitabu't-Tevhid*, s. 9.

¹² Mâtûrîdî, *Te'vilat*, XII, s. 268; XV, s. 116.

¹³ Ünal, Mehmet, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Fecr Yayınları,

çimlerini ortaya koymaktan çok, onların anlamı ve yorumlarını ortaya koymayı amaçlamışlardır.¹⁴ Kur'an'ın ifade ettiği anlamları ortaya koymaya çalışan bir müfessirin kıraat tercih yöntemi birbirinden farklıdır. Yani müfessir Kur'an'da kastedilen anlama en uygun kıraati bulmaya çalışır.¹⁵ Kıraatler arasından tercih yapmak içtihadî bir konudur. Her bilgin belirlediği bazı kriterlere göre kıraatlerden birini seçme hakkına sahiptir.

Mâtûrîdî kıraatler arasında tercihlerde bulunurken rivayetleri, sahabi ve bilginlerin kıraatle ilgili değerlendirmelerini ve kıraatin anlam bakımından ayetle uygunluğunu dikkate almaktadır. Bazen kıraatlerin aynı anlamda ve iki ayet mesabesinde olduğunu belirterek tercih yapılmasını uygun bulmadığını da ifade etmektedir.

O yine kıraatler arasında tercihte bulunurken ilmî değerlendirme yöntemini¹⁶ kullanmaktadır. Tercihlerini; *"bu görüş daha yakındır"*,¹⁷ *"ancak en doğru olanı raf okuyuştur"*,¹⁸ *"te'vili açıktır"*,¹⁹ *"evvelinkinden daha güçlü ve daha yakındır"*,²⁰ *"daha evladır"*²¹ gibi kalıplarla ifade etmektedir. Bunun yanında *"قراءة العامة"*,²² *"قراءة العامة من القراء"*,²³ *"أما"* *"قرأ العامة"*,²⁶ *"و هي لغة معروفة"*,²⁵ *"و هي القراءة الظاهرة"*,²⁴ *"قراءة عامة القراء"*²⁷ gibi ifade kalıpları da yer yer kullanmıştır. Bize göre bu son ifadeler tercihten çok, muhataba çoğunluğun benimsediği okuyuşu aktarmayı amaçlamaktadır.

Ankara 2005, s. 157.

¹⁴ Albayrak, a.g.e., s. 205.

¹⁵ Temel, Ali, *Dilbilimsel Tefsirlerde Kıraatlere Yaklaşım*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 174.

¹⁶ Albayrak, a.g.e., s. 205.

¹⁷ Mâtûrîdî, *Te'vilat*, V, s. 179.

¹⁸ Mâtûrîdî, a.g.e., V, ss. 318-319.

¹⁹ Mâtûrîdî, a.g.e., VII, s. 151.

²⁰ Mâtûrîdî, a.g.e., XII, s. 69.

²¹ Mâtûrîdî, a.g.e., XIV, s. 319.

²² Mâtûrîdî, a.g.e., VI, s. 160; XIII, s. 223.

²³ Mâtûrîdî, a.g.e., VI, s. 441,

²⁴ Mâtûrîdî, a.g.e., IX, s. 193.

²⁵ Mâtûrîdî, a.g.e., X, s. 78, 310.

²⁶ Mâtûrîdî, a.g.e., XIII, s. 399.

²⁷ Mâtûrîdî, a.g.e., XIV, s. 240.

2. Mâtûrîdî'nin Kıraatleri Tercih Yöntemi

2.1. Nakle Dayalı Veriler

2.1.1. Yaygın Kıraatler

Mâtûrîdî bazen genel kitle tarafından bilinmiş/meşhur olmuş, kıraat alanında kaynaklık eden bilginlerin kıraatlerini esas alıp, bu bilgiler çerçevesinde genelin okuduğu kıraati tercih etmektedir.

Örneğin o, Maide suresinin 113. ayetinin *و نَعْلَمُ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا* "...doğru söylediğini bilelim..." ifadesindeki *نَعْلَمُ* fiilinin tilavetinde ve te'vilinde ihtilaf olduğunu belirtmektedir. Ona göre bazıları bu fiili *و نَعْلَمُ* raf biçiminde, yeni cümlenin başlangıcı olarak okumuşlardır.²⁸ Bazıları ise *نَعْلَمُ* biçiminde nasb olarak okumuşlardır.²⁹ O bu görüşlerin nahiv bakımından tahlilini yapmaktadır. Mâtûrîdî bu okuyuşun meşhur kıraatlerden olduğunu vurgulamakta,³⁰ *نَعْلَمُ* biçimindeki nasb okuyuşu "meşhur bir okuyuş" olarak belirtmekte, çoğunluk tarafından bilinen, meşhur, üzerinde ittifak edilmiş bir okuyuş olduğunu belirtmektedir. O açıkça ifade etmese de kullandığı ifade tarzından bu okuyuşu tercih ettiği anlaşılmaktadır.

2.1.2. Sahabî Okuyuşları

Mâtûrîdî tefsirinde en çok sahabî okuyuşlarına yer vermektedir. Bu tür okuyuşları ayetin yorumunda kullanmakla beraber diğer kıraatler meyanında değerlendirmektedir. Ayetleri bu okuyuşlarla yorumlamayı uygun bulurken, bazen de tercih ettiği görülmektedir.

Örneğin o, Necm suresinin 15. ayetindeki *جَنَّةٌ* kelimesinin ilk harfini fethalı ve esreli olarak *جَنَّةٌ* ve *جَنَّةٌ* biçiminde okunduğunu belirtmektedir. Müfessirimiz bu bağlamda Sa'd bin Vakkas'ın (ö.55/675)³¹ "*filan جَنَّةٌ اللهُ (cinnetullah) biçiminde okudu*" biçimindeki sözüne yer vermektedir.³² O burada Sa'd'ın, *جَنَّةٌ اللهُ* ifadesinin

²⁸ Hiç kaynakta yer almamaktadır.

²⁹ el- Hatib, Abdullatif, *Mu'cemu'l-Kiraat*, Dâru Sa'di'd-Din, Beyrut 2000, II, s. 370.

³⁰ Maturidi, a.g.e., IV, s. 375.

³¹ Zehebi, Şemsuddin Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk.: Hasan Abdulmennân, Beytu'l-Efkâr ed-Duveliyye, Lübnan 2004, II, s. 1783.

³² İbn Cinni, Ebî'l-Fettah Osman, *el-Muhteseb fi Tebyiyna Vucûhu Şevâzu'l-Kiraati ve'l-*

biçiminde okunmasının yanlış olduğunu, bu ifadenin جَنَّةُ الله biçiminde fethalı okunması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca müfessirimize göre A'meş (ö.148/765),³³ Hz. Aişe'nin; جَنَّةُ الْمَأْوَى okuyanun فَأَجْنَهُ اللهُ "Allah onun hatasını affetsin" dediğini aktarmaktadır.³⁴ Mâtûrîdî burada bir rivayete daha yer vermektedir. Bu rivayete göre İbn Abbas Ebu'l-Âliye'ye (ö. 90/709)³⁵ bu ifadeyi nasıl okuduğunu sormuş, bunun üzerine Ebu'l-Âliye جَنَّةُ الْمَأْوَى biçiminde raf olarak okuduğunu belirtmiştir. Bu cevabı alan İbn Abbas, onun doğru okuduğunu tasdik etmiştir.³⁶ Mâtûrîdî burada konuyla ilgili olarak فَالَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى "onlar için cennet konakları vardır"³⁷ ayetini örnek vermektedir. Mâtûrîdî ayrıca Hasan el-Basrî'nin (ö. 110/728)³⁸ bu ifadeyi fethalı olarak جَنَّةُ الْمَأْوَى biçiminde okuduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak müfessirimiz جَنَّة (cennet) kelimesinin çoğulundan biri الْجَنَّان olsa da bu ifadenin جَنَّة biçiminde okunması gerektiğini, çünkü İsrâ hadisesinin bunu doğruladığını aktarmaktadır. Ayette cennetin, Müminlerin gökyüzündeki barınağı, sığınağı olduğu belirtilmektedir.³⁹ Bütün bunlardan sonra müfessirimiz Hz. Aişe'den gelen rivayeti ve sahabilerin de bu rivayeti destekleyen görüşlerini değerlendirerek çoğunluğun görüşünü esas alarak ifadenin ilk harfini fethalı olarak جَنَّة biçiminde okunmasını esas almaktadır. Buna karşın Mâtûrîdî sözkonusu ifadenin esrelilik okunuşunu kabul etmemekte, sahabî ve öncekilerin görüşlerini esas alarak bu okuyuşu tenkit etmektedir. Görüldüğü üzere o, çoğunluğun görüşüne dayanarak ve tenkit yöntemini kullanarak جَنَّة biçiminde fethalı okuyuşu tercih etmektedir.

2.2. Dilsel Tercihler

Mâtûrîdî ayetin tefsirine açıklık kazandırmak amacıyla bazen

İzahi Anhâ, thk.: Ali Neczî Nasif, Kahire, 1994, II, s. 293.

³³ Zehebi, Şemsuddin Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Ma'rifetu'l-Kurrâ'i'l-Kibâr âle't-Tabakât ve'l-A'sâr*, thk.: Tayyar Altıkulaç, İSAM Yayınları, İstanbul 1995, I, s. 87.

³⁴ İbn Cinni, *a.g.e.*, II, s. 293.

³⁵ Zehebi, *Ma'rife*, I, s. 157.

³⁶ İbn Cinni, *a.g.e.*, II, s. 293.

³⁷ Secde, 32/19

³⁸ Ziriklî, *A'lâm Kâmûsu Terâcim*, II, s. 226.

³⁹ Mâtûrîdî, *Te'vilat*, XIV, s. 198.

dilsel gerekçelerle izahta bulunur ve kıraatler arasında tercihler yapar. O kıraati anlam bakımından dille bir bütünlük içerisinde düşünerek tahlil etmeye çalışır. Nitekim Arap dilindeki sarf ve nahve göre kelimelerde anlamsal farklılıklar olabilmektedir.

2.2.1. Sarf Bakımından Değerlendirmeleri

Mâtûrîdî bazı okuyuşları sarf bakımından değerlendirmeye çalışır. Bu değerlendirmeleri bir kıraatin hatalı olduğunu açıklamak için değil, anlama uygun olup olmaması yönünü ortaya koymak için yapar.

Örneğin o, Ankebut suresinin 50. ayetinde geçen *أَيَّاتٌ* ifadesinin çoğul okunmasının yanında bazı okuyuşlarda *آيَة* biçiminde tekil okunduğuna değinmektedir.⁴⁰ Çünkü ona göre muhatap bir defasında bir ayet ister onu indirir, başka bir zamanda bir ayet daha ister Allah onu da indirir. Bu tekil okuyuşa karşılıktır. Diğer bir zamanda muhatap birden çok ayet ister bu sefer Alla ayetler indirir. Bu da çoğul okuyuşa karşılıktır. Ona göre *آيَات* ifadesinin yerine *آيَة* biçiminde okumak caiz değildir. Her ne kadar okunması caiz değilse de, bu bir farklı okuyuş biçimidir.⁴¹ Burada Mâtûrîdî bu kelimenin tekil okunmasını caiz görmemekte,⁴² çoğul okunmayı tercih etmektedir.

Diğer bir örnek ise şöyledir: Vakıa suresi 75. ayetteki *بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ* ifadesini İbn Mes'ud ve İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714)⁴³ *بموقع النجوم* biçiminde tekil okumuşlardır.⁴⁴ Hasan el-Basrî ise aynı ifadeyi

⁴⁰ Nafi, Ebû Amr, İbni Âmir, Hafsa ve Asım *أَيَّاتٌ* biçiminde çoğul okumuşlardır. İbn Kesir, Asım, Hamza ve Kisâî *آيَة* tekil okumuşlardır Mücahid, *Kitabu's-Seb' fi'l-Kiraat*, thk.: Şevkî Dayf, Dâru'l-Mearif bi Mısır, 1972, s. 501; el-Hatib, Abullatif, *Mu'cemü'l-Kiraat*, I, Daru Sa'di'd-Din, Beyrut 2000, VII, s. 118.; Cezerî, Şehabeddin Ebî Bekr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn ed-Dimeşkî *Şerhu Tayyibati'n-Neşr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, s. 293.

⁴¹ Mâtûrîdî, *a.g.e.*, XI, s. 133.

⁴² On kıraat sınıfındaki bir kıraati caiz görmemektedir.

⁴³ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakât*, VI, s. 283.

⁴⁴ İbn Kesir, Nafi, Ebû Amr, Asım ve İbni Âmir *بِمَوَاقِعِ* biçiminde çoğul okumuşlardır. Amr bin el-Hitab, Abdullah bin Mes'ud, İbn Abbas, Ebû Ca'fer, Hasan, Hamza ve Kisâî *بِموقع* biçiminde tekil okumuşlardır. Mücahid, *Kitabu's-Seb'*, 624; el-Hatib, *a.g.e.*, VIII, s. 316.; Taberi iki okuyuşun anlamı aynıdır demektedir. Taberî, Ebî Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyan an Te'vîli Âyâtî'l-Kur'ân*, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire 2001, XI, s. 658.

çoğul okumuştur. Ebu Ubeyd (ö. 224/838)⁴⁵ de Hasan gibi çoğul okuyuşu savunmuştur. Bazı yorumcular bu ifadeyi "Kur'an'ın menzileleri" biçiminde yorumlamaktadır.⁴⁶ Diğer bazıları ise bu ifadeden "yıldızların indiği, görünüp görünmediği⁴⁷ yer" in kastedildiğini düşünmektedir. Mâtûrîdî göre bu ifadeyi çoğul okumak yerine tekil okumaktan daha evladır.⁴⁸ Anlayabildiğimiz kadarıyla o, burada yedi kıraatten olan bu iki sahih kıraatin birini tercih etmektedir.

Burada Mâtûrîdî kıraatleri sarf bakımından değerlendirmesine bir örnek daha vermek istiyoruz. Zilzal suresinin 1. ayetinde yer alan زَلَّالَهَا kelimesi زَلَّالَهَا biçiminde okunmuştur.⁴⁹ Zeccac'a göre زَلَّالَهَا biçimindeki okuyuş sahih değildir. Çünkü زَلَّالَ fiilinin mastarı esreyle الزَّلَّال 'dır. Ona göre eğer bu isim olsaydı fethalı olacaktı.⁵⁰ Kur'an'da صَلَّالِ ifadesi gibi الزَّلَّال de mastardır. Ama الزَّلَّال ifadesinin aslı صَلَّال 'den değildir.⁵¹ Mâtûrîdî'ye göre bu kelime Kur'an'da en çok زَلَّال biçiminde esreli olarak geçmektedir. زَلَّال biçiminde yer alması nadirdir.⁵² Mâtûrîdî, زَلَّالَهَا kelimesinin زَلَّالَهَا biçiminde okunmasını dilsel açıdan tahlilini yapmaktadır. Zeccac'ın dilsel bakımdan gerekçelendirdiği gerekçelerle زَلَّالَهَا biçimindeki kalıbın dilde rastlanmadığını, kelimenin mastarının farklı olması hasebiyle dilsel bakımdan uygunluk arz etmediğini vurgu-

⁴⁵

⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XI, s. 657.

⁴⁷ Taberî, *a.g.e.*, XI, s. 658.

⁴⁸ Mâtûrîdî, *a.g.e.*, XIV, s. 319.

⁴⁹ İbn Haleveyh, *Şevâzzü'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Mutenbî, Kahire trz., s. 177; el-Hatib, *Mü'cemü'l-Kıraat*, X, s. 533.

⁵⁰ Taberî, *a.g.e.*, XII, s. 659; Kurtubi, Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Camiu'l-Ahkamu'l-Kur'an*, Daru'l İbn Haldun, Beyrut 1996, XX, s. 100; İbn Manzûr, Cemaleddin Muhammed b. Mukarrem, *Lisanu'l-Arab*, Dâru İhya et-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut 1999, VI, s. 73; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadir*, thk.: Abdurrahman Amîra, Dâru'l-Vefâ, 1992, V, s. 643; Kaysî, Ebî Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib, *Tefsiru'l-Hidâyeti ilâ Buluğî'n-Nihâye*, Câmiatü's-Şârika, 2008, XII, s. 8390; Cevzî, Ebî Ferca Cemaleddin Abdurrahman Ali b. Muhammed el-Kurşî el-Bagdadî, *Zâdû'l-Meysir fi İlmi't-Tefsîr*, Mektebül-İslâmî, Beyrut, 1984, IX, 202.

⁵¹ Zeccac, Ebî İshak İbrahim b. Es-Sevri, *Meâni'l-Kur'ân ve İrâbuhû*, thk. ve şerh: Abdulcelîl Abdüşelbî, Âlimu'l-Kutubi, Beyrut 1988, V, s. 351.

⁵² Maturidi, *a.g.e.*, XVII, s. 296.

lamaktadır.⁵³ Sonuç olarak زَلَّالَهَا biçiminde esreli olarak okunmasının doğru olacağı anlaşılmaktadır.

2.2.2. Nahiv Bakımından Değerlendirmeler

Mâtûrîdî kıraati sarfın yanından nahiv bakımından da değerlendirmelere tabi tutmaktadır. Bu değerlendirmelerinde Arap dilcilerinin ve bazı bilginlerin nahvi tahlillerine yer vermekte ve kendi dil anlayışına göre açıklamalarda bulunmaktadır.⁵⁴

Mâtûrîdî En'am suresinin 109. ayetinde geçen أَنَّنَا kelimesini tabiin müfessirlerinden Hasan el-Basrî'nin إِنَّنَا biçiminde okuduğunu ele almaktadır.⁵⁵ Ona göre bu kelimenin bu biçimde okunuşu cümlenin başlangıcı olması sebebiyledir. Te'vil ehlinde bazıları ise bu ayetin Peygamber'e hitap ettiğini söylemektedir. Nitekim ayetin anlamı şöyledir: "Kendilerine bir mucize gelirse ona mutlaka inanacaklarına dair kuvvetli bir biçimde Allah'a and içerler." Bu durumda inanmayanlar kendilerini Allah'a daha kuvvetli bir biçimde inandıklarını zannederler. Aslında onlar mucize geldiğinde kesin olarak inanmayacaklardır. Mâtûrîdî'ye göre إِنَّنَا biçiminde esreli olarak okunabilmesi için ayetteki وَمَا يُشْعِرُكُمْ ifadesinde vakfedilmesi gerekir. Dolayısıyla sonra gelen ifade إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ "Bilin ki onlara ayet geldiğinde inanmayacaklardır" biçiminde başlayacaktır. Bu görüş Mâtûrîdî nazarında ayetin içeriğine daha yakındır.⁵⁶ Burada Mâtûrîdî إِنَّنَا biçiminde yeni bir cümlenin başlangıcı olarak okunmasını daha uygun gördüğü fark edilmektedir.

Burada Mâtûrîdî kıraatleri nahiv bakımından değerlendirmesine bir örnek daha vermek istiyoruz. O, Neml suresinin 66. ayetinde هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ifadesinde yer alan بل kelimesini بَلَى biçiminde okumayı⁵⁷ dilcilerin bazıları doğru saymamaktadırlar. Onlar بل biçiminde okunmanın daha doğru olacağını belirtmişlerdir. Çünkü

⁵³ زَلَّالَهَا okuyuşu şâzz bir okuyuştur.

⁵⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s. 223.

⁵⁵ Kaynaklarda Hasan'a izafe edildiği biçimde geçmemektedir. Bkz.: Mucahid, *a.g.e.*, s. 265; el-Hatib, *Mu'cemu'l-Kiraat*, II, s. 520.

⁵⁶ Bir başka görüşe göre ise, İslam ehl-i أَنَّنَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ "Onlara ayette gelse inanmazlar" biçiminde değerlendirmelerde bulunmuştur. Mâtûrîdî, *a.g.e.*, V, s. 179.

⁵⁷ Ferra, Ebî Zekeriyya Yahya b. Ziyad, *Meâni'l-Kur'ân*, Âlimu'l-Kutub, Beyrut 1983, II, 299; el-Hatib, *Mu'cemu'l-Kiraat*, VI, s. 548.

onlara göre burada بلى kelimesi olumsuz sorunun olumlu cevabında kullanıldığını söylemektedirler. Sözkonusu ifadeden önce geçen bağlamlar olumsuz ve inkar ile ilgilidir. Oysa bu Arap dilinde doğru bir şey değildir.⁵⁸ Mâtûrîdî بل ve بلى kelimelerinin Arap dili bakımından ne zaman ve nerede kullanılması gerektiğine işaret ederek nahiv bakımından gerekçe sunmakta, ayetin içeriğine en uygun olan ifadenin بل olduğunu ortaya koymaktadır.

2.3. Anlam ve Yorum Bakımından Tercih

2.3.1. Metinsel Bağlamda Anlam Uygunluğu

Müfessirler kıraatleri ayetin anlamına açıklık getirmek, ayetin anlamındaki kapalılığı gidermek, pekiştirmek, zenginleştirmek ve genişletmek için eserlerinde yer vermektedir. Bazen anlam bakımından ayette kastedilen anlama daha yakın olanı tercih etmişlerdir. Mâtûrîdî de anlamsal yönden kuvvetli ve daha uygun bulunduğu kıraatleri tercih etmektedir.

Buna dair bir örnek şöyledir. Mâtûrîdî'ye göre Hud suresinin 20. ayetindeki بما كانوا يستطيعون السمع ifadeyi İbn Mes'ud بما كانوا و ما كانوا ب değil, Hafsa ise ب harfi cerr ile, İbn Mes'ud'un okuyuşunun te'vili açıktır, çünkü ayette inat edip, duymak ve anlamak istemeyen insanlar grubunun azabının kat kat olacağı anlatılmaktadır.⁶⁰

Burada şunu da belirtmeliyiz ki, Mâtûrîdî, kaynaklarda yer almayan İbn Mes'ud'a izafe ettiği okuyuşu tercih etmekte, bunu te'vilinin daha açık oluşuna bağlamaktadır.

2.3.2. Müfessirlerin Anlam ve Yorum Tercihleri

Mâtûrîdî'nin kıraat tercihlerinden biri de müfessirlerin yorumları ve anlam tercihleridir.⁶¹ Bu konuya dair bir örnek şöyledir. O, İbn Mes'ud ve İbn Abbas'ın Necm suresinin 12. ayetinde geçen

⁵⁸ Maturidi, *a.g.e.*, X, s. 405.

⁵⁹ Ferra bu ayetin tefsirinde bazı müfessirler ayeti بما كانوا يستطيعون السمع biçiminde tefsir etmiştir biçiminde anlam vermektedir. Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, s. 8.

⁶⁰ Maturidi, *a.g.e.*, VII, s. 151.

⁶¹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 238.

أَفْتَمَرُونَهُ fiilinin ت (te)'i fethalı ve ا (elif)'i hazfederek أَفْتَمَرُونَهُ biçiminde okuduklarına yer vermektedir.⁶² أَفْتَمَرُونَهُ okuyuşu “inkar ediyor musunuz” anlamına⁶³ gelmektedir. Hasan el-Basri ise fiili elifli ve fiildeki ت (te)'yi ötreli أَفْتَمَرُونَهُ biçiminde أَفْتَجَادُونَهُ “mücadele ediyor musunuz” anlamında⁶⁴ okumuştur. Şureyh (ö. 79/698)⁶⁵ de Hasan'a itimat etmiştir.⁶⁶ Ebu Ubeyde (ö. 210/825)⁶⁷ ise أَفْتَمَرُونَهُ fiiline الجود (cühûd) “inkar” anlamının verilmesinin daha evla olduğunu söylemiştir.⁶⁸ Mâtûrîdî semavi haberleri inkar etmek Müşriklerin alışkanlığı olduğunu ve bu bir tartışmadan ve mücadele etmekten daha ileri seviyedeki bir durum olduğunu vurgulamaktadır.

أَفْتَمَرُونَهُ kelimesine “Gördüğü şeylerde onu şüpheye mi düşürüyorsunuz” biçiminde şüphe anlamını verenler de olmuştur. Ebu Bekr Asım (ö. 128/746)⁶⁹ elifsiz okuyuşu sıhhatli bulmadığını ve te'vil de edilemeyeceğini belirtmektedir. Fakat elifli okuyuşu أَفْتَجَادُونَهُ biçiminde الجود (cuhûd) “inkar” anlamında te'vil etmenin ve okumanın doğru olacağını ileri sürmektedir. Mâtûrîdî أَفْتَجَادُونَهُ biçiminde “mücadele ediyor musunuz” anlamında okunması ayeteki kastedilen anlamdan uzak kalacağını vurgulamaktadır. Çünkü mücadelenin görünen şeyde değil, görünen şeye anlam katan ve ondan haber verdiğinde mücadelenin ve tartışmanın orada olacağına işaret etmektedir. Haber ister doğru olsun, ister yalan olsun, ister tartışılın veya ister tartışılmasın istenilen özelliği kendinde

⁶² El-Hatib, *a.g.e.*, IX, s. 181; Cezerî, *Neşr*, s. 314; Hamza, Kisâi ve Ya'kub أَفْتَمَرُونَهُ biçiminde, cumhur ise أَفْتَمَرُونَهُ biçiminde okumuşlardır. Hârûf, Muhammed Fahri, *el-Müeyesseru fi'l-Kiraati'l-Erba'i Aşera*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Dimeşk - Beyrut, 2000, s. 526.

⁶³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, s. 512; Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, XVII, s. 62; Buharî, Ebî Abdullah b. İsmâîl, *Sahîhi'l-Buharî*, Kitabu't-Tefsir, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk - Beyrut, 2002, s. 1227.

⁶⁴ el-Hatib, *a.g.e.*, IX, s. 180; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, s. 512.

⁶⁵ Zehebî, *Nübelâ*, II, s. 1972.

⁶⁶ Suyutî, Celâleddin, *ed-Durru'l-Mansûr fi't-Tefsîri bi'l-Ma'sur*, thk.: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî, Merkezi Hicr li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsati'l-Arabiyyati ve'l-İslamiyya, Kahire 2003, XIV, s. 19.

⁶⁷ Ziriklî, *a.g.e.*, VII, s. 272.

⁶⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, XVII, s. 62.

⁶⁹ Zehebî, Şemsuddin Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tabakatu'l-Kurra*, thk.: Ahmed Hân, 1997, I, s. 80-81; Zehebî, *Nübelâ*, I, s. 1282.

barındırmalıdır.⁷⁰ Böylelikle Mâtûrîdî, أَقْتَمُرُونَهُ biçiminde elifsiz okuyuşu hem anlamsal, hem de dilsel bakımdan uygun görme-
mekte ve أَقْتَمَارُونَهُ biçimindeki elifli okuyuşu ayetin sıhhatine uygun
bularak tercih ettiği anlaşılmaktadır.

2.3.3. Ulemanın Bir konudaki İcması

Mâtûrîdî'nin kıraat tercihlerinde dikkate aldığı diğer bir husus ulemanın bir konudaki icmasıdır. Ona göre, Bakara suresinin 222. Ayetindeki يَطُّرُونَ fiilini bazıları şeddesiz, bazıları ise يَطُّرُونَ biçiminde şeddeli olarak okumuşlardır.⁷¹ يَطُّرُونَ biçiminde şeddesiz okunduğunda “kanın kesilmesi”, şeddeli okunduğunda ise “gusül almak” anlamına gelmektedir.⁷² Bu ayet kadının adet görmesi ile ilgilidir. İlk okuyuşa göre kanın kesilmesiyle kadına yaklaşabileceği; ikinci okuyuşa göre ise adeti biten, fakat gusül abdesti almayan kadına yaklaşılması gerektiği ifade edilmektedir. Mâtûrîdî sözkonusu kadının adet günü geçtikten sonraki durumu ile ilgili ulemaların görüşlerine yer vermektedir. Bu durumdaki kadının adet görme süresi bir ay için on gündür. Bazı kadınlar için ise bu süre on gün değil, altı veya yedidir. Dolayısıyla bu durumdaki kadınlara yaklaşabilmesi için sürenin geçmesi değil, kanın kesilmesi esastır. Çünkü ayette adet müddeti belirtilmemiştir. Adet kanının kesilmesiyle birlikte kadının temizlenmesi gerektiği konusunda ulema birleşmiştir.⁷³ Zira Mâtûrîdî kadının kanın kesildikten sonra temizlenmesini uygun görmektedir.

Mâtûrîdî'nin kıraat tercihlerinde ulemanın icmasına dair bir örnek şöyledir. O, Cin suresi 21-23. ayet grubunda geçen istisna edatı konusunda Ebu Muaz'a ait bir görüşü nakletmektedir. Ebu Muaz'a göre قُلْ إِنِّي لَنْ أَقْتَمُرَ وَلَا رَشْدًا وَلَا رَسُولًا ayetinin devamı قُلْ إِنِّي لَنْ أَقْتَمُرَ وَلَا رَشْدًا وَلَا رَسُولًا biçiminde değildir. Mâtûrîdî göre Ebu Muaz'ın bu

⁷⁰ Mâtûrîdî, *a.g.e.*, XIV, s. 196-197.

⁷¹ Bu ayette geçen يَطُّرُونَ kelimesinin bazı kıraat imamlarınca يَطُّرُونَ şeklinde (ه) ve (ط) harflerinin şeddeli olarak Hamza ve Kisai tarafından okunduğu belirtilmektedir. Oysa يَطُّرُونَ şeklinde şeddesiz olarak el-Bâkûn ve Hafsa okumuştur. Mucahid, *Kitabu's-Seb'*, s. 182; Dani, Ebî Amr Osman b. Saîd, *et-Teyisir fi'l-Kıraati's-Seb'*, Dârul-Kutubu'l-Arabî, Beyrut 1984, s. 421.

⁷² Taberi, *a.g.e.*, VI, s. 588; Maturidi, *a.g.e.*, II, s. 44-45.

⁷³ Maturidi, *a.g.e.*, II, s. 45.

görüşü, İbn Mes'ud'un *قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ غَيًّا وَلَا رَاشِدًا إِلَّا بِلَاغَا مِنَ اللَّهِ* biçimindeki okuyuşuna dayanmaktadır.⁷⁴ *قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ صَرًّا وَلَا رَشَدًا* ayetinde istisnayı gerektiren bir durumun olmadığını, birçok te'vil ehli istisna edatının *قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ* ayetine râci olduğu konusunda birleştiğini ve Ebu Muaz'ın görüşünü bu konuda hamletmenin yanlış olduğunu belirtmektedir.⁷⁵

2.3.4. Aklî/Mantıksal Bakımdan Tercih

Mâtûrîdî, kıraatleri değerlendirirken bazen ayetin içeriğine uymayan, akla/mantığa aykırı olan anlamların bulunduğunu iddia etmektedir. Bu durumu aklî/mantıksal bakımdan değerlendirerek kıraati tenkit etmektedir.

Örneğin onun belirttiğine göre, Yasin suresinin 14. ayetinde geçen *فَعَزَّزْنَا* kelimesi şeddeli ve şeddesiz okunmuştur.⁷⁶ *فَعَزَّزْنَا*, “biz galip geldik” anlamına gelen şeddesiz okuyuşu yanlış sayar, çünkü ölümlerin galip gelmesinin mantığa aykırı olduğunu belirtir, hatta hatalı görür. Ona göre *فَعَزَّزْنَا* biçiminde şeddeli okuyuş anlam bakımından daha kuvvetli ve daha uygundur.⁷⁷

Örneğin o, En'am suresinin 109. ayetindeki *إِنَّهَا* kelimesini Hasan'ın *إِنَّهَا* biçiminde okuduğunu belirtmektedir. Yani bu ifade cümlenin başlangıcı veya yeni cümlenin başı görüldüğü için *إِنَّهَا* biçiminde okunmuştur. Te'vil ehlinden bir grup ise başkaları bu ayetin Peygamber'e hitap ettiğini düşünmektedirler. “Kendilerine bir mucize gelirse ona mutlaka inanacaklarına dair kuvvetli bir şekilde Allah'a and içerler” deyince onlar kendilerini Allah daha kuvvetli bir biçimde inandıklarını zannederler ve mucize geldiğinde ona kesin inanmayacakları bahsedilir. Bu durumda ayetin *وَمَا يُشْعِرُكُمْ*

⁷⁴ Ubeyy b. Ka'b okuyuşu olarak geçmektedir. Razi, Muhammed Fahrüddin İbn Ziyâuddin Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, XXX, s. 164; Neseî, Ebî Berakât Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *Tefsîru'n-Neseî (Medârik li Tenzîli ve Hakâiku li Te'vîl)*, thk.: Yusuf Bedyevî, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998, III, s. 552.

⁷⁵ Mâtûrîdî, *a.g.e.*, XVI, s. 180-181.

⁷⁶ Ebî Bekr'in rivayetinde göre *فَعَزَّزْنَا* biçiminde şeddesiz, cumhur ise *فَعَزَّزْنَا* biçiminde şeddeli okumuşlardır. Mücahid, *Kitabü's-Seb'*, s. 539; Dani, *Teyzir*, s. 183; Hatib, *Mü'cemü'l-Kiraat*, VII, s. 467.

⁷⁷ Maturidi, *a.g.e.*, XII, s. 69.

ifadesinde vakfedilir, sonra yeni cümle olarak *أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ* *اعلموا* "Bilin ki onlara ayet geldiğinde inanmayacaklardır" biçiminde okunmasının daha mantıklı olduğunu belirtmektedir. Bir başka görüşe göre İslam ehl-i *أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ* "Onlara ayette gelse inanmazlar" biçiminde okunacaktır.⁷⁸

Sonuç

Mâtûrîdî'nin kıraat tercihlerini ele aldığımız bu çalışmada şu kanaatlere ulaşılmıştır. Mâtûrîdî ayetin anlaşılmasında kıraati farklı bir yorum olarak kullanmaktadır. Ortaya koyduğu bu yorumlarda metnin bağlamını dikkate almaktadır. Kıraatleri de metnin bağlamını dikkate alarak kullanmaktadır. Mâtûrîdî tercih hususunda açık ve net bir ifadeye yer vermemektedir. Kıraat tercihinde tek bir okuyuşu da ortaya koymayı amaçlamadığı görülmektedir. Metinsel bağlamda kıraatler arasında tercihin yapılmasını doğru bir adım olarak saymamaktadır. Kıraat tercihinde bazen tenkit yöntemini kullanarak diğer bir okuyuşu uygun görmektedir. Böylelikle kıraatleri tercih ederken bir yandan anlamsal yöne ağırlık vermekte, diğer yandan dilsel yapıyı öne çıkarmakta, bazen de çoğunluğun fikirlerini değerlendirmeye tabii tutmaktadır.

Mâtûrîdî diğer yönden tercih hususunda ihtiyatlı yaklaşmakta, başkalarının yorumlarına saygılı davranmakta, zaman zaman bunları eleştirmekte ve tenkit etmekte, elde ettiği somut verilerle bunları gerekçelendirmektedir.

Kaynaklar

- Albayrak, Halis, *Tarihin İçinden Kur'an'ı Anlamak*, Şûle Yayınları, İstanbul 2011.
- Buharî, Ebî Abdullah b. İsmâîl, *Sahîhi'l-Buharî*, Kitabu't-Tefsir, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk – Beyrut, 2002.
- Cevzî, Ebî Ferca Cemaleddin Abdurrahman Ali b. Muhammed el-Kurşî el-Bagdadî, *Zâdü'l-Meyisir fi İlmi't-Tefsîr*, Mektebü'l- İslâmî, Beyrut, 1984.
- Cezerî, Şehabeddin Ebî Bekr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn ed-Dimeşkî *Şerhu Tayyibati'n-Neşr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut

⁷⁸ Mâtûrîdî, *a.g.e.*, V, s. 179.

2000.

Dani, Ebî Amr Osman b. Saîd, *et-Teyisir fi'l-Kiraati's-Seb'*, Dâru'l-Kutubu'l-Arabî, Beyrut 1984.

el-Hatib, Abullatif, *Mu'cemü'l-Kiraat*, I, Daru Sa'di'd-Din, Beyrut 2000.

Ferra, Ebî Zekeriyya Yahya b. Ziyad, *Meâni'l-Kur'ân*, Âlimu'l-Kutub, Beyrut 1983.

Hanbel, *Musned*, IV, 295-296; Tahavî, Ebî Ca'fer Ahmed b. Muhammed, b. Salâme, *Şerhu Muşkilu'l-Âsâr*, thk.: Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994.

Hârûf, Muhammed Fahri, *el-Müyesseru fi'l-Kiraati'l-Erba'i Aşera*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Dimeşk – Beyrut, 2000.

İbn Cinni, Ebî'l-Fettah Osman, *el-Muhteseb fi Tebyiyına Vucûhu Şevâzzu'l-Kiraati ve'l-İzâhi Anhâ*, thk.: Ali Neczî Nasif, Kahire, 1994.

İbn Haleveyh, *Şevâzzü'l-Kur'ân*, Mektebetu'l-Mutenbî, Kahire trz.

İbn Manzûr, Cemaleddin Muhammed b. Mukarrem, *Lisanu'l-Arab*, Dâru İhya et-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut 1999.

İbn Sa'd, Muhammed b. Menî' el-Basrî el-Zuhrî, *Tabakâtu'l-Kubrâ*, Dâru Beyrut, Beyrut 1980.

Kaysî, Ebî Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib, *Tefsiru'l-Hidâyeti ilâ Buluğî'n-Nihâye*, Câmîatü'ş-Şârika, 2008.

Kurtubi, Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Camiu'l-Ahkamu'l-Kur'an*, Daru'l İbn Haldun, Beyrut 1996.

Kutlu, Sönmez, *İmam Maturidi ve Maturidilik*, Otto Yayınları, Ankara 2011.

Leknevî, Ebî'l-Hasanat Muhammed Abdulhay el-Hindî, *el-Fevâidul-Behiyye fi Terâcimu'l-Hanefiyye*, Dâru'l-Kitabi'l-İslamiyye, Kahire trz.

Mâtûrîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Kitabu't-Tevhid*, trc. Bekir Topaloğlu, İSAM Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2017.

Mâtûrîdî, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî, *Te'vilatu'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed Masum Vanlıoğlu, İlmi Kontrol: Bekir Topaloğlu, Mizan Yayınevi, İstanbul 2010.

Mücahid, *Kitabu's-Seb' fi'l-Kiraat*, thk.: Şevkî Dayf, Dâru'l-Mearif bi Mısır, 1972.

- Nesefî, Ebî Berakât Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *Tefsîru'n-Nesefî (Medârik li Tenzîli ve Hakâiku li Te'vîl)*, thk.: Yusuf Bedyevî, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998.
- Razi, Muhammed Fahrüddin İbn Ziyauddin Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihü'l-Gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Suyutî, Celâleddin, *ed-Durru'l-Mansûr fi't-Tefsîri bi'l-Ma'sur*, thk.: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî, Merkezu Hicr li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsati'l-Arabiyyati ve'l-İslamiyya, Kahire 2003.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadir*, thk.: Abdurrahman Amîra, Dâru'l-Vefâ, 1992.
- Taberî, Ebî Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyan an Te'vîli Âyâti'l-Kur'ân*, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire 2001.
- Temel, Ali, *Dilbilimsel Tefsirlerde Kıraatlere Yaklaşım*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.
- Ünal, Mehmet, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Fecr Yayınları, Ankara 2005.
- Zeccac, Ebî İshak İbrahim b. Es-Sevri, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhû*, thk. ve şerh: Abdulcelîl Abduşelbî, Âlimu'l-Kutubi, Beyrut 1988.
- Zehebi, Şemsüddin Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Ma'rifetu'l-Kurrâ'i'l-Kibâr âle't-Tabakât ve'l-A'sâr*, thk.: Tayyar Altıkulaç, İSAM Yayınları, İstanbul 1995.
- Zehebi, Şemsüddin Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, thk.: Hasan Abdulmennân, Beytu'l-Efkâr ed-Duveliyye, Lübnan 2004.
- Zehebi, Şemsüddin Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tabakatu'l-Kurra*, thk.: Ahmed Hân, 1997.
- Ziriklî, Hayriddin, *A'lâm Kâmûsu Terâcim*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyiyn, Beyrut 2002.